

ХОДЖА НАСРЕДДІН: ІНВАНТНА ОСНОВА ОБРАЗУ ТА ЇЇ ВАРІАТИВНІ СКЛАДОВІ

Ходжа Насреддін – один із відомих фольклорних персонажів багатьох народів світу, передусім турків – серед них він користується особливою популярністю й пошаною. Із тюркських витоків цей образ перекочував до перської, болгарської, македонської, азербайджанської, кримськотатарської та інших культур. Про цього славнозвісного героя існують численні збірки історій, анекдотів, притч [Анекдоты... 1958; Йорданов, Пелин 2006; 1986 النجار], написані оповідання та декілька великих повістей [Соловьев 1958; Филатов 2009], знято фільми режисера Якова Протазанова “Насреддін у Бухарі” (1943) та “Пригоди Насреддіна” (1946), кінокомедію “12 могил Ходжі Насреддіна” (реж. Климентій Мінц; 1966), музичну комедію Павла Арсенова “Смак халви” (1975), мультфільм “Ходжа Насреддін” (реж. Мавзур Махмудов; 1982), комедію “Повернення Ходжі Насреддіна” (реж. Рейн Ліблік; 1989), випущено комікси [Lescigoux 1950] тощо.

Насреддін є об’єктом наукових розвідок [Basset 1982; Nameen-Anttila 1996], зокрема досі актуальними залишаються питання: чим же привабливий цей персонаж для різних народів? Що обумовлює традиціоналізацію цього образу та широкий ареал його поширення? Спроба виявити інваріантну основу характеру Ходжі Насреддіна та її варіативні складові є метою цієї статті.

Передусім звернемо увагу на ставлення до Насреддіна тих націй, у фольклорі та культурі яких його образ є найбільш відомим, систематизувавши історії про Ходжу за регіональним принципом. Розпочнемо з Туреччини, оскільки саме завдяки перекладам з турецької історії про Насреддіна дійшли і до наших країв.

На цих землях Ходжа Насреддін з’явився незадовго до заснування Османської імперії. Прийнято вважати, що він народився 1206 року у селищі Ескешегір, а помер у 1284-му в Акшегірі [Рибалкін 2010, 131–132]. Давні турецькі рукописи репрезентували доволі обмежений репертуар історій та анекдотів про Насреддіна, який з часом

розширювався і доповнювався новими сюжетами. Перша друкована турецька збірка налічувала 134 оповідки.

Значно пізніше, наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., популяризації насреддінівської тематики активно сприяли такі письменники, як Чайлак Тевфік та Велед Челебі. Останній у 1907 р. видав збірку під назвою “Розповіді про Ходжу Насреддіна, хай його благословить Аллах” (Letâ’if-i Naşreddin *Khodja rahmetü İlahi ‘aleyh*), що складалася з майже 400 історій. Друковані тексти північно-західними та середньоазійськими тюркськими мовами представлено передусім татарськими збірками [Marzolph 2010].

Турецькій традиції властиві повага та шанобливе ставлення до Насреддіна. Ходжу часто називають також “ефенді” (турецьке слово *efendi* вживається як почесний титул) та приписують такі риси, як глибока мудрість, неабиякий розум, кмітливість, порядність тощо.

За часів османського панування Насреддін з’явився й на завойованих турками територіях та прижився у народів, що там проживали. Однак його образ зазнав змін, іноді досить істотних. Наприклад, на Балканах Ходжа багато в чому відрізняється від свого класичного аналога, відомого за турецькими історіями. Специфічним для цього регіону є те, що сербському, хорватському, македонському, болгарському, албанському фольклорам притаманний власний позитивний персонаж – Хитрий Петер (Хътр Пътр, Ітар Рејо). Ходжа відповідно виступає або його “двійником” або – частіше – антагоністом. Між ними трапляються суперечки й конфліктні ситуації, в яких майже завжди виграє Петер.

Насреддінівські оповідки балканських народів можна умовно розділити на дві великі групи: ті, в яких однакові сюжети розповідаються і про Ходжу, і про Петера (тобто традиційні східні оповідання про Насреддіна адаптовано до місцевих реалій, а вчинки приписано Петеру), та питоми балканські, в яких можемо зустріти обох персонажів.

Прикладом анекдотів першого типу можна вважати одну з історій про Хитрого Петера:

Якось Петер ішов додому і побачив велике озеро. Зупинившись, він довго роздивлявся навкруги, після чого засмучено вигукнув: “Яке гарне пасовисько! І кому тільки прийшло в голову заповнити його водою?”

Цю ж саму історію розповідають про Насреддіна, що свідчить про явну асиміляцію різними народами “мандрівних сюжетів”. Подібних оповідань у балканському фольклорі чимало, але існує й багато прикладів власного автохтонного творчого доробку про Хитрого Петера, як-от така історія:

Сперечалися якось Настрадін Ходжа й Петер про християнство та іслам. Кожен вихваляв свою релігію й критикував іншу. Аби знайти якийсь точний критерій, за яким можна було б порівняти дві віри, Хитрий Петер запропонував називати імена пророків, святих, чудотворців у своїй релігії. І на кожного згаданого персонажа – виривати волосину з бороди співрозмовника. Насреддін погодився.

– Аллах, – сказав Ходжа і висмикнув волосину. – Мухаммад, – і висмикнув ще одну.

Поки Насреддін згадував далі, почав Петер:

– Іоанн Рильський! – і скубнув Ходжу за бороду. – Свята Матір Божа! – ще раз. – Сім святих! – сім волосків. – Дванадцять апостолів Христа! – Висмикнувши цілий жмут волосся з бороди Ходжі, Петер продовжив: – Одинадцять тисяч немовлят, вбитих царем Іродом [Йорданов, Пелин 2006, 111].

У цій та подібних історіях Насреддін завжди залишається в дурнях і програє Петеру. Таке ставлення народів Балкан до Ходжі пояснюється почасти історичними, культурними та ментальними чинниками, адже для балканських народів Ходжа залишався образом з культури чужинців, та ще й загарбників – турків, оскільки країни цього регіону тривалий час були під владою Османської імперії.

Аналізуючи образ Насреддіна на арабських теренах, ми стикаємося з деякими складнощами: тут Насреддін зустрічається переважно під іншим іменем – Джахі [Рибалкін 2010, 131]. Існує багато думок з

приводу того, чи є Джахі і Ходжа однією особою, чи ні. Так, відомий французький вчений Рене Басе вважає, що “Ходжа” – це метатеза від арабського “Джахі” і відповідно можна зробити логічний висновок, що до Туреччини Насреддін потрапив саме з регіону арабського впливу. Адже перші згадки про Джахі в арабів належать до часу правління аббасидського халіфа Гаруна ар-Рашида (786–809); їх можна знайти вже у працях ал-Джахиза [Basset 1982, 451–452]. Вказівка на збірку пов’язаних із Джахію анекдотів є, наприклад, у ранньому арабському бібліографічному компendіумі “Фигрист” Ібн ан-Надіма (пом. після 990 р.).

Однак таку версію не поділяє, зокрема, У. Марзолф, пов’язуючи походження турецького “Ходжі” з перським словом *khwādjā*, що також означає почесний титул [Marzolph 2010]. Проте перси іменують Насреддіна переважно вже не Ходжею, а Моллою. Тому можна зробити припущення, що Насреддін “народився” все-таки в арабів, а далі мандрував світом у трьох напрямках: на схід до Ірану, Афганістану, Туркменістану, Узбекистану; на північ до Туреччини та Балкан; та на захід, з арабськими завоюваннями через Північну Африку, – до Іспанії й країн Західної Європи. Тому на території сучасної Іспанії, Італії, а також Ізраїлю Насреддін зустрічається під іменем Джахі, а в Туреччині та на Балканах – відомий як Ходжа. Яким чином Джахі став Ходжею, сказати важко. Версія Басе з метатезою дає задовільне пояснення. Адже інакше випливає, що Ходжа і Джахі – справді різні персонажі, принаймні виходячи з того, що одна і та ж людина не могла одночасно жити в X ст. серед арабів і в XIII ст. у турків. Однак, незважаючи на розбіжності в іменах, обидва герої фігурують майже в одних і тих же сюжетах і в арабів, і в турків, і в інших народів.

Відтак Насреддін, на нашу думку, – образ збірний, імена якого змінювалися чи адаптувалися до мовно-культурної специфіки певного народу і часу. А чи існувала коли-небудь така людина – це питання другорядне. Так, І. Брагінський відверто ставив під сумнів саму необхідність дослідження реальності існування Ходжі Насреддіна [Анекдоты... 1957, 12].

В арабів, турків та персів Насреддін фігурує як традиційний образ, що має

чітку і сталу інваріантну основу. Це одно-значно позитивний персонаж: до нього звертаються односельчани з проханнями допомогти вирішити побутові проблеми чи розв'язати спірні питання. Цей персонаж – людина благочестива, усі поради дає з гумором, виходить (або допомагає в цьому іншим) зі складних обставин з честю і кмітливостю:

Одного разу правитель вирішив поглимитися з Джохи й привселюдно зажадав випробувати того на вміння стріляти з лука. Як не намагався нещасний відкараскатися від цієї забаганки, емір був невблаганний. Розуміючи, що стріляти Джоха не вміє, емір навмисне зібрав усіх придворних, щоб того засоромити.

Прекрасно знаючи мотиви правителя, Джоха взяв лука й перший раз вистрілює по встановленій мішені. Не влучивши, він не знітився, а голосно вигукнув, звертаючись до еміра:

– Так стріляє твій головний вазір, мій саїде!

Взявши другу стрілу, він знову не влучив.

– Так би поцілюв хранитель державної скарбниці!

Випустивши третю стрілу знову повз мішень, незграбний стрілець мовив:

– Так стріляє правителів воєначальник.

І, тільки на десятій раз якимсь дивом влучивши в ціль, Джоха гордовито вигукнув:

– А ось тепер ви побачили, як стріляю я! [1990 16 العمراني].

Схожих історій дуже багато серед арабських оповідок про Джоху. Завдяки хитрості та життєвій мудрості він не тільки завжди виходить сухим із води, а й водночас своєю відповіддю принижує заздрісників [40, 1986 النجار].

В арабів зустрічаються анекдоти, в яких Джоху показано як простого селянина, багато в чому дивакуватого й неспроможного адекватно оцінювати навколишню дійсність:

Якось жінка побачила, що Джоха щось старанно шукає. На запитання, що трапилося, той відповів:

– Та ось я нещодавно загубив двадцять динарів у саду й не можу їх знайти.

Жінка здивовано питає:

– Але чому ж ти шукаєш їх у своїй кімнаті?!

Здивувавшись, у свою чергу, ще більше, Джоха вигукнув:

– Тут же світліше, тому краще видно! [22, 1990 العمراني].

У функціонуванні історій про Джоху можна умовно виділити сюжети, що мають певний дидактичний характер і спрямованість, – таким чином, в інваріантній основі характеру посилюються такі риси, як розум, благочестя, кмітливості тощо. Саме ці історії наближаються до притч. Інші історії актуалізують сміхову стихію, підкреслюють дивакуватість героя, його наївність, безпосередність (проте не без частки лукавства) – такі історії наближаються до анекдотів. Тобто інваріантна основа характеру Насреддіна, як і людської природи взагалі, амбівалентна. У деяких народів Сходу Насреддіна зображено як людину, не позбавлену протиріч та внутрішніх конфліктів. Не забуваймо, що з плином часу історії одних народів доповнювалися історіями інших, мотиви змішувалися, Ходжі приписувалися різні риси характеру, у структурі останнього домінуючими ставали ті чи інші з них.

Мандруючи Близьким Сходом, образ Насреддіна потрапив і до іранських народів. Перси стали посередниками і сприяли поширенню сюжетів про нього далі на Кавказ. В азербайджанському фольклорі Ходжу, як і в іранців, іменують Моллою, де це ім'я означає “вчитель”, що свідчить про шанобливе ставлення жителів регіону до Насреддіна [Шариф 1968, 5–6].

Разом із тим у наведеному нижче азербайджанському анекдоті персонаж подається у досить кумедному висвітленні:

Насреддін щось хотів взяти зі стінної ніші. Зверху стояло решето з цибулею, і коли Молла спробував дістати потрібну річ, решето впало йому на голову.

Насреддін розсердився, схопив решето і щосили грюкнув ним об підлогу. Решето підстрибнуло і вдарило його по носі.

Від болю у Насреддіна запаморочилося в очах. Він захотів викинути решето у вікно. Але воно вдарилося у стіну й, відскочивши, знову впало Моллі на голову.

Тут він зняв чалму, засукав рукава, схопив великий ніж і вигукнув:

– А тепер нападайте усі, скільки б вас тут не було! [Анекдоти... 1958, 200]

Порівнюючи арабського Джоху й азербайджанського Моллу, відзначимо, що

в літературах обох народів майже немає суттєвих відмінностей у трактуванні цього персонажа. Як згадувалося вище, це чоловік винахідливий, кмітливий, розумний та досвідчений, але водночас – людина наївна, простодушна й довірлива. Усі ці риси вказують на те, що Насреддін – втілення й уособлення народної свідомості, своєрідна творча форма її самоідентифікації. Можливо, саме тому характер цього персонажа позбавлений суто негативних рис. Насреддін нікого не обманює, ні над ким не знущається, не чинить несправедливості. Популярність цього образу на Сході була й залишається досить стійкою, про це опосередковано свідчить хоча б той факт, що в містах Тифлісі (Грузія) з 1906-го по 1914 р., а також у 1917 р., Тебрізі (Іран) у 1921 р., Баку (Азербайджан) з 1922-го по 1931 р. виходив сатиричний щотижневик “Молла Насреддін”, у якому Ходжу було показано як борця з несправедливістю, свавіллям та соціальними вадами [Касумов 1960, 4–10].

Аналізуючи характер Ходжі у варіаціях арабського, турецького, перського Насреддіна, його аналогів у народів Кавказу, відзначимо, що інваріантна основа образу здебільшого залишається незмінною: всюди ми бачимо одну і ту ж особу, тільки під різними іменами. Для повної картини варто додати декілька слів про іудейського Насреддіна.

Особливо великою популярністю він користувався під іменем Джоха у сефардів – нащадків так званих “іспанських євреїв” [Stern 1974, 163–164]. Найбільшого поширення цей персонаж набув на початку XI століття, коли широковідомим став вираз “дурніший навіть за Джоху”. В оповідках того часу йому були притаманні саме риси дурня, дивакуватого простака, недотепи. Варто зазначити, що сефардській традиції не властива характеристика Джохи як хитрого та спритного пройдисвіта. Тут він нікого не ошукує й не обманює, а швидше претендує на роль такого собі російського Івана-дурника. Але, як і в російських народних казках, ця зовнішня простота та недалекість – насправді щирість та глибока душевна мудрість, завдяки яким він кінецькінцем виходить переможцем і сприяє перемозі доброго начала над злим.

Аналізуючи образ Ходжі у країнах Близького Сходу, підкреслимо, що вели-

кий пласт історій про Насреддіна має яскраво виражене повчальне та релігійне забарвлення. Цим активно користувалися суфії, які акцентували в історіях про Ходжу саме на дидактичних моментах, ставлячи комізм на другий план, витісняючи його на “периферію”. Це, зокрема, зазначає знаменитий вчений і письменник Ідріс Шах (1924–1996): “Жоден суфій не наважиться торкатися певних ділянок розуму, в які втручається так званий експериментальний містицизм. Суфізм є результатом експерименту, що триває з прадавніх часів, і має справу з такими явищами, які не можуть бути сприйняті емпірично” [Idries 2003, 438]. Дослідник ілюструє свої слова такими двома оповідками:

Насреддін розкидав навколо свого будинку пригорщами хліб. Хтось запитав його:

– Що ти робиш?

– Відганяю тигрів.

– Але ж навколо немає ніяких тигрів!

– Отож-бо й воно. Ефективно, чи не так? [Idries 2003, 440].

У контексті суфізму ця історія набуває алегоричного забарвлення, її інтерпретація конденсує певне містичне значення і базується на уявленні про складне і багаторівневе мислення людини: те, що когось може здаватися звичайною дурницею, насправді є інакшим сприйняттям реальності. Відносність сприйняття будь-якої ситуації розкриває й така притча:

Емір, що дуже любив компанію Насреддіна й часто їздив на полювання, наказав тому супроводжувати його в облозі на ведмедя. Насреддін дуже злякався.

Коли він повернувся до свого селища, хтось запитав його:

– Як пройшло полювання?

– Чудово.

– Скільки ж ведмедів ти бачив?

– Жодного.

– Як же тоді полювання могло пройти успішно?

– Якби ти полював на ведмедів на моєму місці й не побачив жодного з них, це б теж здалося тобі чудовим! [Idries 2003, 445].

Сенс цієї історії яскраво передається відомою приказкою: що росіянину добре, то німцю – смерть.

Рухаючись ближче до наших широт, варто зауважити, що в російській та українській літературах так само зустрічається об-

раз Насреддіна, зокрема у книгах Л. Соловйова “Пригоди Ходжі Насреддіна” (1958) та Л. Філатова “Порушник спокою” (2009). Проте тут ми вже маємо справу з авторською літературною обробкою, переспіваними східних мотивів, а не з народною творчістю. Деякі сюжети опосередковано потрапили і до української літератури через перекладацьку та письменницьку діяльність Івана Франка (“Піп на казанні”, “Селянин та крамар” тощо). Але в них навіть немає прямої згадки про Насреддіна, його роль радше виконують соціально-узагальнені безіменні персонажі: селянин, піп, крамар або ще хтось.

Ходжа функціонує і в польській літературі. Так, Ж. Новак у своїх книгах адаптував і творчо переробив численні оповідання як і з циклу історій про Насреддіна, так зі збірника “Тисяча й одна ніч” [Nowak 1977, 10–12; 1988, 7–16]. Це – переспіви арабських історій про Джошу та турецьких і перських про Моллу, в яких акцентовано інваріантну основу характеру Насреддіна: у польських текстах, на відміну від балканських, він фігурує як мудрець і кмітливий винахідник.

У західноєвропейських перекладах історій про Ходжу вагому роль відіграли французи. За спостереженнями письменника й літературознавця Жана-Луї Монурі, насреддінівські анекдоти – це класичні історії, побудовані на основі трьох принципів, які зустрічаються у більшості оповідань про Ходжу. Дія відбувається, як правило, у якійсь типовій побутовій ситуації (1), де визрів конфлікт Насреддіна з оточуючими або із самим собою (2). За допомогою фарсу, доведення до абсурду та переінакшення класичних цінностей проблема нібито вирішується сама собою (3). Саме в цьому й полягає комізм анекдотів про Насреддіна [Maunoury 2002, 26].

Увагу французів, як народу, що завжди відзначався патріотичністю та високою національною свідомістю, більше привертало соціальний і політичний підтекст анекдотів про Ходжу. Тому серед них були поширені й великою популярністю користувалися саме ті історії, де Насреддін висміював суспільні недоліки, релігійний фанатизм і несправедливість із боку можновладців. Як приклад сатири над релігією можна навести такий анекдот:

Якось Ходжу запитали, чи обов’язково

повертатися в бік Мекки, коли настав час молитви. На що Насреддін відповів: “Звісно, це говоритиме про вашу набожність, але краще все ж таки дивитись у бік, де залишено речі”.

На думку бельгійського дипломата, журналіста й письменника Р. Кюрі, у цьому анекдоті, з одного боку, висміюється іслам як релігія, що складається з нікому не потрібних догматів та приписів, з другого – зазобованість мусульман постулатами ісламу. Популярність цього анекдоту у Франції спричинило те, що внаслідок еміграційних процесів у країні стало дуже багато арабів і місцеве населення почало сприймати вихідців із Близького Сходу доволі прохолодно. А позаяк Мухаммад був арабом, то в усьому нібито винен саме він [Curie 2002].

Звісно, така візія далека від об’єктивності й неупередженості, бо добре відомо, що цей анекдот передавався з уст в уста ще задовго до того, як Франція створила перші колонії в країнах Магрибу, тому зводити все до сучасних проблем нелегальної міграції є цілковито невиправданим.

Французи також відзначилися проектом “Nasdine Hodja”, автором якого є Роже Лекуро. “Nasdine Hodja” – це серія коміксів, виданих ще у грудні 1946 року та перевиданих у 1972 році. У них змальовано пародійний образ Ходжі, який виступає у ролі своєрідного супермена, що приходить на допомогу чарівним принцесам і знедоленим селянам та за допомогою жартів і свого блискучого розуму вирішує всі їхні проблеми. Помітний вплив на цю пародію справив цикл казок про Сіндбада, включений до збірки “Тисяча й одна ніч” [Lecureux 1946]. Проте поява Ходжі як персонажа французьких коміксів є явним свідченням того, що традиційний персонаж східного та західноєвропейського фольклору став також у минулому столітті ще й феноменом масової культури.

Не буде зайвим сказати декілька слів про сліди перебування Насреддіна в Італії. Тут історії про Ходжу також припали до смаку місцевим жителям, асимілювавшись із уже наявними фольклорними оповіданнями. Особливої популярності насреддінівська тематика набула у сицилійців [Celestini 2004, 6–8]. У жителів острова він фігурує під іменем Джуфа (Giufa, а також Giula) або Гуха (Guha). Тому логічно припустити, що

до місцевого фольклору історії про Ходжу прийшли безпосередньо з усних джерел – від арабів та сефардів, – де Насреддіна називають саме Джохою (в єгипетській вимові – Гоха), й оминули ареали турецького чи перського впливів.

Сицилійцям особливо подобаються побутові оповідки та короткі анекдоти про Джуфу, де той завжди потрапляє в різні халеби та скрутні становища, але завжди майже дивом із них викручується, аби згодом знову наробити дурниць. Італійській традиції цілковито чужа філософія суфіїв та мудрі притчі, де б фігурував Насреддін. Тут Джуфа – персонаж винятково комічний, його особистість аніскільки не асоціюється зі східною мудрістю. Помітні деяка редукція інваріантної основи традиційного образу, більш “спрощена” версія національної асиміляції та варіант побутування характеру.

Оповідки про Насреддіна дісталися навіть до скандинавських країн. Однак там важко виділити щось справді незвичайне, що б відрізнялося від загальних фольклорних мотивів інших народів. Ходжа у фінів, датчан, норвежців – це спокійна поміркована людина, яка нікуди не квапиться і знає ціну речам. Найбільш популярними виявилися тут побутові анекдоти:

Що б у Насреддіна не просили, він завжди каже “приходь завтра”. Якось про це йому вирішив сказати його сусід: «Слухай, Ходжо. Чому, якщо в тебе попрохати якусь річ або запитати поради, ти кажеш “приходь завтра”?» На що Насреддін йому відповів: “Тому що таким чином моя допомога стає більш жаданою і її цінність зростає” [Nameen-Anttila 1996, 42].

Отже, персонаж Насреддіна є традиційним образом у фольклорі Близького Сходу й Балкан; він є популярним персонажем східної, західної та деяких слов'янських літератур, став об'єктом зображення у різних видах світового мистецтва (в літературі, живописі, скульптурі, кінематографі), а у ХХ ст. – навіть феноменом такого виду масової культури, як комікси.

Інваріантний характер Насреддіна у варіаціях турецького Ходжі, арабського та сефардського Джохи, перського та азербайджанського Молли тощо відбиває амбівалентну природу людського характеру й

уособлює в собі такі поетизовані творчою народною свідомістю риси, як благочестя, розум, кмітливість, доброта, гумор, з одного боку, та простота, безпосередність, наївність – з другого. Самі ці риси у народів різних країн є уособленням універсальної константи національної свідомості й виступають образно-поетичною формою її самоідентифікації в різних варіаціях (від дзеркалення взірцевих рис, самоіронія тощо), що обумовлює їхню популярність та широкий ареал побутування й поширення. Залежно від вектора розробки та домінування тих чи інших рис у структурі характеру і вчинках Насреддіна відомі історії про нього тяжіють здебільшого або до притч, або до побутових оповідок та анекдотів.

Спостереження стосовно варіативних складових, відбитих у різних національних версіях, дозволило виявити, що на динаміку засвоєння та процеси трансформації традиційного матеріалу впливали складні чинники, серед яких важливе місце посідали своєрідність історичного, культурного й духовного розвитку, аж до кардинального переосмислення й модифікації Ходжі на антагоніста у балканських народів, що перебували тривалий час під владою Османської імперії. Великий вплив на трансформацію традиційної структури справило поширення та утвердження ісламу, завдяки якому в образі Ходжі (Молли) посилюються риси духовного вчителя й наставника. Ментальна специфіка та особливості національного характеру народів, що асимілювали історії про Насреддіна у власне культурне середовище, позначилися на відборі, поширенні й трансформації саме тих сюжетів, моделей поведінки й рис, що відповідали власним морально-психологічним уподобанням (весела вдача та яскравість італійського Джуфи (Джули), поміркованість, неспішність і розважливості скандинавської версії Ходжі тощо).

У процесі культурно-історичної динаміки сюжети про Насреддіна набували то підсилено містично-релігійного (у суфіїв), то секуляризованого трактувань (останнє особливо позначилося на великому поширенні у різних народів історій про Ходжу побутового змісту й анекдотичного характеру). Не останню роль відіграла й опосередкована, “вторинна” асиміляція матеріалу через іншу культуру-

“посередника”, що відбивалося у певній і неминучій редукації традиційних структур.

Стратегії входження образу Насреддіна до національних літератур і ширше – до світової літератури являють декілька векторів: від літературних перекладів, що орієнтуються на традиційну “класичну” інваріантну модель, намагаючись зберегти її, до літературних переспівів східних

мотивів, літературних переробок, більш наближених до сучасних потрактувань. Подальше дослідження функціонування та переосмислення традиційного матеріалу, пов’язаного з Насреддіном, у художній літературі Нового часу та в інших видах мистецтва вбачається перспективною проблемою майбутнього наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- Анекдоты Моллы Насреддина** / Пер. с азерб. Юрия Гранина. Баку, 1958.
- Анекдоты о Ходже Насреддине** / Пер. с тур. В.А. Гордлевского. Москва, 1957.
- Йорданов Л., Пелин Е. **Приказки: Хитър Петър и Настрадаин Ходжа. Тримата глупаци.** Ямбол, 2006.
- Касумов М. **Боевой революционно-демократический журнал “Молла Насреддин”.** Баку, 1960.
- Соловьев Л. **Повесть о Ходже Насреддине.** Москва, 1958.
- Рибалкин С.В. Ходжа Насреддін: поліваріантне функціонування традиційного образу у світовому культурному континуумі // **Сходознавство.** № 50. 2010.
- Филатов Л. **Возмутитель спокойствия.** Москва, 2009.
- Шариф А. **Рождение Молла-Насреддина.** Баку, 1968.
- Basset R. **Mille et un contes, Recit et Legendes Arabes.** Paris, 1982.
- Celestini A. **Cecafumo. Storie da leggere ad alta voce.** Roma, 2004.
- Curie R. **La France, et les Arabes. La symbiose ou de parasitisme?** Marseille, 2002.
- Hameen-Anttila Jaakko. **Valkoisen kaupungin viisas mulla. Kertomuksia mulla Nasraddinista.** Vantaa, 1996.
- Idries Shah. **The World of Nasrudin.** London, 2003.
- Lecureux Roger. **Une aventure de Nasdine Hodja. Linsaisissable Nasdine Hodja // Vaillant.** Paris, 1946 (див. стор. на сайті: <http://lesanneesvaillant.fr/>).
- Marzolph, U. **Naṣr al-Dīn K̲H̲odja // Encyclopaedia of Islam.** New Edition / Ed. by P. Bearman, Th. Bianquis; et al. Brill, 2010. **Brill Online** (<http://www.brillonline.nl>).
- Maunoury Jean-Louis. **Sublimes paroles et idioties de Nasr Eddin Hodja.** Paris, 2002.
- Nowak Zdzisiaw. **Figle i zadania mudrego Hodzy.** Warszawa, 1977.
- Nowak Zdzisiaw. **Niezwykie przygody Hodiy Nasreddina.** Warszawa, 1988.
- Stern A. **The Sephardic Jewish Community of Los Angeles.** Los Angeles, 1974.
- كتاب حكايات جحا وحمارة - روعه للاطفال حسن العمراني , 1990 ص . 22
محمد رجب النجار. جحا العربي. بغداد, 1986 ص . 40